

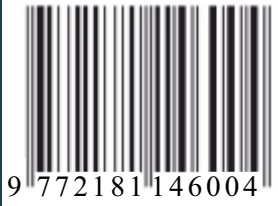
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

11/2023

E-ISSN 2181-1466

9 772181 146004

ISSN 2181-6875

9 772181 687004

@buxdu_uz

@buxdu1

@buxdu1

www.buxdu.uz

11/2023

Комилова Д.Ш.	Мотам маросимида оид сўзларнинг таржималарда берилиши	250
Sayidova Sh.N.	Inglizabon adabiyotda Amir Temur timsoliga bag'ishlangan asarlar tahlili	254
Саидова Н.М.	Ўзбек адабиётшунослигида герменевтикага оид қарашларнинг шаклланиши	259
Abbasova A.	Style characteristics of dialects and accents in the historical novel "Baku-1501" by Aziza Jafarzade	263
MATNSHUNOSLIK VA ADABIY MANBASHUNOSLIK *** TEXTOLOGY AND LITERARY SOURCE STUDY *** ТЕКСТОЛОГИЯ И ЛИТЕРАТУРНОЕ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ		
Воқийев А.А.	Saif Zafari Buxoriyning "Durrul majolisi turki" toshbosmasining arxeografiyasi	268
"NAVOIY GULSHANI"		
To'rayeva U.R.	Shoh ul emaskim, boshig'a qo'ydi toj...	274
FALSAFA VA HUQUQ, SIYOSATSHUNOSLIK *** PHILOSOPHY, LAW AND POLITICAL SCIENCES *** ФИЛОСОФИЯ, ПРАВО И ПОЛИТОЛОГИЯ		
Musaev M.T.	O'zbekistonda missionerlik va prozelitizm xavfini bartaraf etishning ma'naviy-mafkuraviy omillari	277
Адизов Б.	Сиёсий партиявий тизимни ривожлантиришда ОАВнинг роли (хорижий ва миллий тажрибаларнинг қиёсий таҳлили)	282
Sirojov J.O.	Migratsiyaning mohiyati va o'ziga xosligi	287
PEDAGOGIKA *** PEDAGOGICS *** ПЕДАГОГИКА		
Primov T.I.	Axborot texnologiyalarini qo'llash orqali kompyuter simulyatsiyasi dasturlarini tuzish va undan ta'lim jarayonida foydalanish usullari	291
Yusufova S.G.	The place of game teaching methods in the educational process while teaching organic chemistry	295
Arabov J.O.	Fizikadan ijodiy masalalarni tanlash va yechish metodikasi	301
Rajabov T.I.	O'zbek musiqa folklor qo'shiqlarini o'rgatish dolzarb metodik muammo sifatida (Buxoro bolalar folklori misolida)	306
Кахарова Д.С.	Теоретические основы организации инклюзивного образования в общеобразовательных школах	310
TARIX *** HISTORY *** ИСТОРИЯ		
Раҳмонов К.Ж.	"Озод Бухоро" газетасида миллий-худудий чегараланиш масаласининг ёритилиши	317
IQTISODIYOT *** ECONOMICS *** ЭКОНОМИКА		
Tursunov A.R., Hasanov S.A.	ISO 9000 standarti asosida korxonalarda mahsulot sifatini yaxshilash	321
MUNOSABAT *** REFLECTION *** ТОЧКА ЗРЕНИЯ		
Ҳайитов Ж.Ш., Орзиев М.З.	Жаҳон тарихи фанидан тарихчи талабалар учун янги дарслик	325

**“ОЗОД БУХОРО” ГАЗЕТАСИДА МИЛЛИЙ-ХУДУДИЙ ЧЕГАРАЛАНИШ
МАСАЛАСИНИНГ ЁРИТИЛИШИ****Раҳмонов Камол Жамолович,***Бухоро давлат университети Жаҳон тарихи
кафедраси доценти, тарих фанлари номзоди
k.rakhmonov@bukdu.uz*

Аннотация. Мақолада БХСРнинг матбуот органи ҳисобланган “Озод Бухоро” газетасида эълон қилинган мақола ва маълумотларда Ўрта Осиёда миллий-худудий чегараланишга муносабат масаласи имкон қадар таҳлил этилган.

Калит сўзлар: миллат, миллий масала, мустамлака, инқилоб, хорижий, сиёсат, жумҳурият, ҳуқуқ, аҳоли, ўтроқ, кўчманчи, ярим кўчманчи, дўстлик, миллий бирлик, комиссия, давлатчилик, тенглик, озодлик, иттифоқ, рақобат.

**ОСВЕЩЕНИЕ ВОПРОСА НАЦИОНАЛЬНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ГРАНИЦЫ В
ГАЗЕТЕ «ОЗОД БУХАРА»**

Аннотация. В данной статье максимально подробно анализируется вопрос отношения к национально-территориальному размежеванию в Центральной Азии в статьях и информации, опубликованных в газете “Свободная Бухара”, которая считалась рупором БНСР.

Ключевые слова: нация, национальный вопрос, колония, революция, внешняя политика, республика, закон, население, низовые слои, кочевой, полукочевой, дружба, национальное единство, комиссия, государственность, равенство, свобода, союз, конкуренция.

**COVERAGE OF NATIONAL-TERRITORIAL BOUNDARY ISSUE IN
«INDEPENDENT BUKHARA» NEWSPAPER**

Abstract. This article analyzes in as much detail as possible the issue of attitude to the national-territorial demarcation in Central Asia in articles and information published in the newspaper “Independent Bukhara”, which was considered the mouthpiece of the BPSR.

Key words: nation, national question, colony, revolution, foreign policy, republic, law, population, grassroots, nomadic, semi-nomadic, friendship, national unity, commission, statehood, equality, freedom, union, competition.

Қириш. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Миромонович Мирзиёевнинг 2022 йил 20 декабрдаги Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномасида: «Биз қадимий ва бой тарихимизни, айниқса, оғир шароитда илм-маърифат, инсон эркинлиги, халқ озодлиги, Ватанга, миллий кадриятларга меҳр ва садоқат ғояларини дадил кўтариб чиққан жадид боболаримиз фаолиятини янада чуқур ўрганишимиз лозим. Уларнинг улуғ мақсадлар йўлидаги мардона кураши ва фидойилиги Янги Ўзбекистонни қуришда барчамиз, аввало, ёшларимиз учун чинакам ибрат мактаби бўлиб хизмат қилиши зарур» [1]-деб алоҳида уқтириб ўтганди. Ўз салоҳиятимиз, куч-қудратимиз ва имкониятларимизга ишончимиз ортиб бораётган бугунги кунда аждодлар руҳи ва анъанасига садоқат кўрсатиш туйғуси кучаймоқда.

Совет ҳокимиятининг 1920-1930 йиллар босқичи тарихида Ўрта Осиёда миллий-худудий чегараланиш масаласи марказий ўринлардан бири ҳисобланиб, ушбу муаммо ҳамон узил-кесил якуний илмий баҳосини олган эмас. Бу масалада тарихчи, сиёсатчи, иқтисодчи ва маданиятшунос олимлар ҳамон илмий баҳс олиб борадилар ҳамда муаммога ўз соҳалари нуктаи назаридан фикр-мулоҳазалар билдирадилар. Миллий-худудий чегараланиш сиёсати Туркистон халқлари миллий бирлиги, иқтисодий яқдиллиги, истикболдаги интеграция жараёнларига қарши қаратилган воқелик сифатида халқлар дўстимиз раҳна солишга асосланган эди, деган илмий хулоса мустақиллик йилларида устунлик қилмоқда. Бироқ Ўрта Осиёда миллий-худудий чегараланишнинг манбашунослиги, Ватан ва хориж тарихшунослиги билан боғлиқ тадқиқотларни атрофлича ўрганиш бу борадаги илмий бўшлиқни тўлдиришга хизмат қилади.

Мақоланинг асосий мазмуни. Бухоро Халқ Совет Республикаси (БХСР) ҳукумати йилларида “Бухоро ахбори” газетасининг (1920-1923 йй) давомчиси ҳисобланган “Озод Бухоро” газетаси (1923-1929 йй) саҳифаларида 1923 йил баҳоридан куз фасли охириги ноябрь ойи давомида босилган мақолалар таҳлил этилар экан, устида мулоҳаза юритилаётган масалага тегишли бой маълумотлар олиш мумкин. Ўрта Осиёда миллий-худудий чегараланиш масаласига оид “Озод Бухоро” газетасидаги манбаларни қуйидаги гуруҳларга ажратиш мумкин:

1. БХСР ҳукумати ва Туркистон АССРдаги масъул шахслар томонидан ёзилган мақолалар ва суҳбат материаллари;

2. Турли уюшма (партия, касаба союз, жамоатчилик кенгашлари, комиссиялар фаолияти)лар тадбирлари билан боғлиқ хабарлар;

3. БХСР меҳнаткашларининг 5-қурултойидаги Ўрта Осиёда миллий-худудий чегараланиш масаласи маълумотлари.

БХСР ҳукумати аъзоларидан Файзулла Хўжаев ва Абдулқодир Муҳиддиновлар “Озод Бухоро”нинг бир катор соҳаларида ўз мақолалари билан чиқишлар қилдилар. Биз Ф.Хўжаевнинг 1924 йил август ойида 3 та, ноябрь ойида 1 та мақоласи Ўрта Осиёда миллий-худудий чегараланиш масаласига қаратила ёзилганини аниқладик [2].

Шунингдек, Абдулқодир Муҳиддинов бу борада Ф.Хўжаевдан бир қадар олдин чегараланишга ўз шахсий муносабатини билдиргани газета маълумотлари орқали аниқ бўлди. А.Муҳиддиновнинг 1924 йил март, апрель ойларида “Озод Бухоро”нинг 2 та сониди салмоқли мақоласи босилган [3]. Юқоридагилардан ташқари Ўрта Осиёда миллий-худудий чегараланиш масаласида Туркистон АССР марказий ижроия қўмитаси ўринбосари Хўжанов билан суҳбат, Туркистон коммунистлар фирқаси марказий ижроия қўмитасининг масъул саркотиби ўртоқ Раҳимбоев билан мулоқот қабилар ҳам босилган, масъул ходим Масъуд Қурбонов хабарномаси қабилар “Озод Бухоро” саҳифаларидан ўрин олган [4].

Ҳукумат аъзолари ва партия йўлбошчилари мақолалари таҳлил этилар экан, уларда синфийлик назарияси ва коммунистик мафкура етакчилик қилади. Ўрта Осиё тарихий босқичларига мурожаат қилиниб минтақа (Фарғона, Хоразм, Бухоро) 50 йиллар давомида Россия империяси мустамлакаси асоратида мустамлақа қилиб келинганлиги 7 йил (1917-1924 йй) “инқилоб” туфайли халққа эркинлик ва озодлик берилганлигига алоҳида урғу берилган.

Ўрта Осиёда миллий-худудий чегараланишга халқнинг азалий орзу-истаги сифатида қаралгани кўрсатилган. Бироқ Ўрта Осиё республикалари доҳилий (ички) ва хорижий (ташқи) масалаларда мустақил бўлиши, ўз ҳуқуқини ўзи белгилаши, иқтисодий мустақилликка эга бўлиш шarti иттифок таркибига кириши ҳақида эркин фикр-мулоҳазалар ҳам илгари сурилган. Афтидан, “Марказ” миллий-худудий чегараланиш маҳаллий аҳоли хоҳиш иродаси билан табиий ўтказилмоқда деган руҳий ҳолатни юзага келтирмоқчи бўлган. Шу сабабли Ф.Хўжаев ва А.Муҳиддиновларнинг салмоқли мақолалари мафкура доирасини ёриб чиқа олмаган. Масалан, “Озод Бухоро” газетасининг 1924 йил 11 августдаги 125-сониди босилган Файзулла Хўжаевнинг “Ўрта Осиё мамлакатларини миллий чегаралаш масаласи” мақоласида: “Туркистон халқи 7 йилдан буён ўзининг идорасини тузиб келадур ва ўзларининг ҳаётий манфаатларини таъмин қилиш учун тиришмақдалар. Бухоро ва Хоразм халқлари бўлса мана 4 йил бўлди ўз мамлакатларини амир ва хонлардан ҳоли идора қилиб келмақдадурлар. Амирлар, хонлар, бойлар ва тескаричиларни бостириб, ўзларининг шўро усулидаги идораларини тузмақлари билан бирликда хароб бўлган шаҳарларни, зарар кўрган қишлоқларни ва умуман, ўзларининг иқтисодий ишларини тузмаққа киришдилар. Бу йўлда кўрилган муваффақиятлар кўз олдимиздадур.

Ўрта Осиё халқлари ўз мамлакатларидан ҳайдалган амир, хон ва чор ҳукумати амалдорларининг тилақларига муҳолиф равишда мустақил ва озод яшамоқлари учун янги тадбирлар кўрмақдадурлар. Русия чори ва эски амирлик ва хонликнинг энг кейинги мерослари бўлгон сохта чегараларни битириб, миллатлар озодлиғи асосида миллий жумҳуриятлар ва ўзбек жумҳурияти доҳилида мухтор тожик музофоти тузмаққа киришмақлари мана бунини очик исбот қилади. Ишчи ва деҳқонлардан иборат бўлгон меҳнаткаш халқлар золимлар дунёсига бир неча дафъаларча ўзларини кўрсатиб келганлари каби яшамоққа ҳақлари борлигини бу сафар ҳам кўрсатмақдадурлар”-каби фикр-мулоҳазалар баён этилган.

“Озод Бухоро” саҳифаларида БХСРнинг 5-қурултойи материалари босилиши муҳим аҳамиятга эга бўлган. Шу ўринда қурултой материалини айнан беришни мақсадга мувофиқ ҳисобладик: “Ўрта Осиё қитъасида яшаб келган халқларнинг кўписи тарихий жиҳатдан турк миллатига муносиб бўлсалар ҳам, замон ўтиши билан улар турлик уруғларга бўлиниб, бир-бирларига тамоман бошқа

турмуш тартиби, урф-одат ва иқтисодий вазиятлар ичида яшай бошлагонлар. Бу уруғлар орасида доимий равишда чиқиб келган низолар ва бир-бирига бошқа бўлгон мустақил миллатларга ажралиб кетганликларини кўрсатадур. Мана шу иқтисодий, сиёсий ва маданий эҳтиёжларда бўлгон қаршиликлари орасида бу халқлар (туркман, ўзбек, қирғиз-қозок)нинг бутун турмушлари хароба ҳолига келиб, ўтган асрнинг энг маданий даврларини ташкил қилгон ўзбек маданияти ҳам йўқ даражасига келган.

Айниқса, миллий масалада мустабидона ва золимона ҳаракат қилгон подшоҳлар, амирлар ва хонларнинг ўз шахсий манфаатлари учун Ўрта Осиёда яшаган халқлар, ҳатто, бир турли ҳаёт ичида яшагон уруғлар орасида ҳам сохта ҳудудлар вужудга келтиришлари, бу халқнинг тамоман эзилишга ва сиёсий, иқтисодий жиҳатдан кучлик миллатларга қул бўлишларига сабаб бўлгон.

Октябрь инқилоби подшоҳлар, амирлар ва хонларнинг бу машъум сиёсатларини супуриб ташлаш билан баробар ҳар миллатга ўз турмуш талабларига мувофиқ яшашга имкон берди. Унинг натижасида биз шўро жумҳуриятлари иттифоқи ва иштирокиюн фирқасининг 7 йилдан бери октябрь инқилоби тарафидан майдонга қўйилган бу шиорини юзага чиқариб келишини кўриб турамыз.

Мана шунинг учун юқорида айтилган сиёсий ва иқтисодий сабабларни далил қилиб, шўро жумҳуриятлари иттифоқи ва иштирокиюн фирқасининг тақозо қилгон миллий сиёсати доирасида Ўрта Осиёни миллий анъаналари қараб чегаралаш ҳақида ўртоқ Файзулла Хўжа тарафидан қилингон маърузани эшитгандан кейин 5-бутунбухоро қурултойи қуйидаги қарорга келадур:

1. Вақтида бутун Шарқни истило қилишга интилгон чор ҳукумати Туркистон, Бухоро ва Хоразм ўлкаларида яшагон халқларнинг бутун маданий ва миллий, иқтисодий уюшмаларини тор-мор келтириб, ўзининг миллий сиёсатини мазкур халқларни бир-бирларига қарши қўйиш ва сохта чегаралар воситаси билан буларни бир-бирларидан узоқлаштириш асосига қурилгон эди.

Бешинчи Бутунбухоро қурултойи мана шу синфий равишда Ўрта Осиё халқларининг бўйинлариға боғланган ёлгон ва ҳалокатлик турмушни таги-томиридан битириб ташлаш мақсади билан лозим топадур:

А) Ўзбек жумҳурияти тузулсин. Бутун миллатларнинг тақдири ва ҳаётларини ўз қўлларига топшириш

Б) Ўрта Осиёда яшагон халқларни тезроқ ижтимоий ҳаётга етказиш

С) Буларнинг иқтисодий ва ҳўжалик ишларида кўрсатган ташаббусларини таъмин қилиш

Д) Буюк тарих ва мозийга молик бўлгон ўзбек маданиятини тургизиш мақсадлари билан Туркистон, Бухоро ва Хоразмда яшагон ўзбеклардан иборат “Буюк Ижтимоий Ўзбек Жумҳурияти” ва бу ўлкаларда яшагон тожиклардан иборат мухтор тожик вилояти ташкил этилсун. Ўзбек қурултойи қақирилсун.

2. Шунинг билан бирга бу тилакни тамоман вужудга чиқариш ва амалга тадбиқ қилиш учун Бухоро, Туркистон ва Хоразм вакилларида иборат бутун Ўзбек қурултойи қақирилсун.

3. Ташкил қилинғуси ўзбек жумҳуриятининг ишларини муваффақиятлик равишда бажариш учун бирдан-бир мувофиқ марказ Самарқанд шаҳри бўлгонлиги учун Самарқанд шаҳри Ўзбекистоннинг маркази бўлсун.

4. Ўрта Осиё ўлкаларида яшагон қозок-қирғиз жумҳуриятини бошқалар билан бир текис деб топиб, туркман халқи учун шўролар жумҳуриятининг вужудга келтирилиши мувофиқ кўрадур.

5. Ижтимоий турмуш тузиш, шўролар ҳукуматини ва қизил куллар озодлигини ҳимоя қилиш ҳамда сармоёга қарши бошлангон кураш жабҳасини кучайтириш мақсади билан Ўзбекистон ва Туркманистон жумҳуриятларининг ижтимоий шўролар жумҳурияти иттифоқига киришларини лозим топди.

Яшасун Ўзбекистон ва Туркманистон жумҳуриятларининг ижтимоий шўролар жумҳурияти иттифоқига киришлари!”

Гувоҳи бўлиндики, қурултойда Ўрта Осиёда миллий-худудий чегараланиш масаласи, БХСРдаги туркман ва тожик миллатлари тақдири анча кенг муҳокама қилинган. Қурултой ўзбеклар яшайдиган ҳудудлар, Ўзбекистон ССРга кириши зарур бўлган вилоятлар ҳақида муҳокамалар уюштириб, 1 млн 200 минг сонли тожиклар, 400-500 минг сонли туркманлар тақдири масаласида комиссиялар ташкил этишни тақлиф этган [5].

Газетадаги маълумотлар таҳлил этилар экан, БХСРнинг 5-қурултойида ташкил этилажак Ўзбекистон ССРнинг 1-съезди Бухорода ўтказилиши, Самарқанд шаҳри пойтахт шаҳар қилиб белгиланишига қарор қилган [6]. Негадир, Тошкент шаҳрининг Ўзбекистон таркибида бўлиши шартлиги билан боғлиқ маълумотлар газетада келтирилган. Бизнингча, ушбу шаҳар ҳудудларини Ўрта Осиёда миллий-худудий чегараланиш туфайли вужудга келадиган айрим республикаларга

HISTORY

бериш билан боғлиқ таклифлар бўлган. Бу ўринда Қозоғистон Ўрта Осиё республикалари ҳудудига кирмаслиги, ягона ҳудудий бирлик эканлиги ҳақида ҳам газетадаги мақолаларда фикрлар келтирилганлигини инобатга олиш мумкин.

Хулоса. Тадқиқот давомида амин бўлиндики, “Озод Бухоро” газетаси ўз даврининг матбуот органи сифатида 1924 йилнинг муҳим сиёсий воқеаси Ўрта Осиёда миллий-худудий чегараланиш билан боғлиқ масалани диққат эътиборидан қочирмаган. Газета саҳифаларидан биз аниқлаган мақолалар таҳлили шуни кўрсатадики, БХСР ҳукумати аъзолари, фаол жамоатчилик Ўрта Осиёда миллий-худудий чегараланиш масаласи ижобий ҳодисот сифатида қаршиламай, таҳликада бўлса-да, ундан хайрли натижалар кутганлар. Шу ўринда таъкидлаш мумкинки, эҳтимол, “Озод Бухоро”нинг биз излаб топа олмаган бошқа сонларида ҳам Ўрта Осиёда миллий-худудий чегараланиш масаласига дахлдор мақола, маълумот ва хабарлар бўлиши мумкин. Мулоҳаза ва таклиф сифатида айтиш жоизки, 1920 йиллар матбуотида Ўрта Осиёда миллий-худудий чегараланиш масаласининг ёритилиши алоҳида тадқиқ этилса, илмий жиҳатдан аҳамиятли бўларди.

АДАБИЁТЛАР:

1. *Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Миромонович Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси //Халқ сўзи. 2022 йил 21 декабрь.*
2. *Файзулла Хўжа. Ўрта Осиё мамлакатларини миллий чегаралаш масаласи //Озод Бухоро. 125-сон. 1924 йил 11 август; Миллий чегараланиш хусусида //Озод Бухоро. 126-сон. 1924 йил 14 август; Ўрта Осиёни миллий жумҳуриятларга бўлиши //Озод Бухоро. 132-сон. 1924 йил 25 август. Марказда Ўрта Осиё масаласи //Озод Бухоро, 163-сон. 1924 йил 14 ноябрь.*
3. *Абдулқодир Муҳиддинов. Миллий жумҳуриятлар ташикли //Озод Бухоро, 67-сон. 1924 йил 27 март; Миллий жумҳуриятлар ташикли ва Бухоро туркманлари //Озод Бухоро, 80-сон. 1924 йил 20 апрель.*
4. *Ўрта Осиё миллий жумҳуриятлари теварагида //Озод Бухоро, 130-сон. 1924 йил 21 август; Жумҳуриятимизда. Миллий жумҳуриятлар теварагида //Озод Бухоро, 134-сон. 1924 йил 29 август*
5. *Абдулқодир Муҳиддинов. Миллий жумҳуриятлар ташикли ва Бухоро туркманлари //Озод Бухоро, 80-сон. 1924 йил 20 апрел.*
6. *Марказда Ўрта Осиё масаласи //Озод Бухоро, 163-сон. 1924 йил 14 ноябрь.*